

22. Черніков І. З історії українсько-турецьких взаємин між двома світовими війнами (1918–1939 рр.) // *Проблеми балканістики, сходознавства та міжнародних відносин*: 36. наук. пр. пам'яті С. Пархомчука. – К., 2007.
23. Сергійчук Б., Сергійчук В. На межі двох світів. Українсько-турецькі відносини в середині XVI – на початку XXI ст. – К., 2012.
24. Сергійчук Б., Сергійчук В. Проблеми визнання УАПЦ у листуванні уряду УНР та його посольства в Туреччині // *Український церковно-визвольний рух і утворення Української Автокефальної Православної Церкви*: Мат. наук. конф. – К., 1997.
25. Сергійчук Б. Спогади Джафери Сейдамета як джерело до українсько-турецьких відносин 1917–1920 рр. // *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. – 1999. – Вип. 2.
26. Сергійчук Б. Сучасна турецька історіографія про дипломатичні стосунки Туреччини і України // *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. – 1998. – Вип. 1.
27. Сергійчук Б. Сучасна турецька історіографія про українсько-турецькі зв'язки // *Сходознавство*. – 2009. – Ч. 48.
28. Сергійчук Б. Уряд УНР і Вселенський престол: з історії відносин // *Людина і світ*. – 1997. – № 2.
29. Сергійчук В. Невідомі документи військового аташа-ту посольства України в Туреччині в 1918–1921 рр. // *Пам'ять століть*. – 2000. – № 6.
30. Мащенко Д. «Тепер над нашим Посольством вже віється жовто-блакитний прапор» // *Народная Армия*. – 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gur.gov.ua/ru/content/litopys.html>.
31. Козак С. Олександр Лотоцький – учений, дипломат і політик // *На службі Клію*: 36. наук. пр. на пошану Л. Винара, з нагоди 50-ліття його наукової діяльності. – К.; Нью-Йорк: Торонто, 2000.
32. Мхитарян Н. Мемуари О. Лотоцького як цінне джерело дослідження історії українсько-турецьких взаємовідносин: (1918–1919 рр.) // *Розбудова держави*. – 1995. – № 5/6.
33. Стрельський Г.В., Лотоцький О.Г. (1870–1939) – видатний український вчений, громадсько-політичний діяч, дипломат // *Наук. вісник Дипломатичної академії України*. – 2002. – Вип. 6.
34. Швидкий В.П. Олександр Лотоцький: учений, громадський діяч, політик (1890–1930-ті рр.). – К., 2002.
35. Господин А. Три визначні дипломати: Граф М. Тишкевич, Князь І. Токаржевський-Карашевич і Барон М. Василько. – Вінніпег, 1989.
36. о. Анатасій Мак Уей. Свята Столиця й Україна. Дипломатичне посередництво Князя Токаржевського Карашевича // *Annales Ecclesiae Ucrainae*. – 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.annalesecclesiaeucrainae.blogspot.com>.
37. Бойчак М., Лякіна Р. Головний лікар Українського військового шпиталю Люцій Кобилянський // *Зовнішні справи*. – 2009. – № 8/9.
38. Сергійчук Б. Відродження українсько-турецьких відносин на початку XX ст. // *Зовнішні справи*. – 2013. – № 8.

Popenko Y.V. Ukraine – Turkey: establishment and development of intergovernmental mutual relations during the 1917–1920th. In the article the difficult and ambiguous process of intergovernmental relations between Ukraine and Turkey in the 1917–1920th establishment and development is analyzed.

Key words: Ukraine, Turkey, diplomacy.

П. В. Сацький

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ МІЖ СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ ТА ПРОБЛЕМА ГАРАНТІЙ БЕЗПЕКИ

У статті досліджується українське питання в період між Першою і Другою світовими війнами в контексті проблеми міжнародних гарантій.

Ключові слова: гарантії безпеки, спільний кордон, «український коридор», гарантійні союзи.

Проблема гарантій безпеки для людини, суспільства, держави є ключовою для системи міжнародних

відносин, оскільки, за влучним визначенням А. Шопенгауера, однією із функцій держави є захищати людину від людини, бо «людина людині – вовк» [1, 500]. Відповідно, держава має забезпечити своїх громадян від наступальної політики з боку інших держав, причому не лише боєготовністю армії, а й дипломатичними засобами. Тому гарантії безпеки є справою і внутрішньої, і зовнішньої політики держави. У першій – це питання судочинства, арбітражу, встановлення закордонства, контролю за його дотриманням, гарантії громадянам їхніх прав та свобод. Тут ми маємо справу з проблемою забезпечення державою спільних для суспільства прав. У зовнішній політиці держава має забезпечити дипломатичними заходами умови, за яких виключаються загрози зі сторони інших держав як економічного, так і військового характеру.

Проблеми міжнародних гарантій безпеки та прав громадян і людини присвячено чимало робіт науковців різних спеціальностей. Зокрема, міжнародні гарантійні механізми періоду між світовими війнами доволі детально вивчалися в радянській [2], сучасній російській [3], західній [4–5] та українській історіографіях [6–7]. Проте, роль і місце українського питання в системі міжнародних гарантій безпеки вказаного періоду залишилися поза увагою дослідників. Метою цієї статті є аналіз впливу українського питання на проблему міжнародних гарантій безпеки у Центральній Європі в період між Першою і Другою світовими війнами.

Загальнотеоретичні аспекти ролі держави у забезпеченні гарантій безпеки для її громадян після Першої світової війни у Європі набули додаткової актуальності. Держави, які не мали міцної єдності суспільства могли опинитися перед загрозою ззовні та створити передумови для великої війни, якої боялися суспільства більшості країн повоєнної Європи. Тому питання єдності суспільств її держав стали міжнародними – як питання захисту прав національних меншин, трудових прав людини тощо. Гарантії дотримання прав національних меншин усували внутрішню напруженість у країнах і спокуси для інших держав скористатися нею для здійснення тиску, який міг призвести до війни. Порушення соціальних прав громадян могло призвести до революційних перетворень, а тому провідні держави вважали за необхідне подбати про рівність трудових прав в усіх державах [8, 157]. Для українського народу ця проблема була надзвичайно актуальною, оскільки одна її частина стала ареною соціального, а інша – міжнародного протистояння, до того ж були намагання переплести ці два аспекти. Так, у соціальній революції підросійської України постійно підкреслювався дрібнобуржуазний характер українського державотворення, а в українсько-польському конфлікті на Галичині акцент на більшовизації українців робили і польські [9, 275], і британські політики [10, 219].

Характер Першої світової війни, що змусила уряди воюючих держав здійснювати мобілізацію величезних ресурсів, у результаті чого майже кожна сім'я мала втрати, зумовлював потребу для кожної держави забезпечувати гарантії громадянам на випадок війни, зокрема всі вони отримали природне право на гарантію компенсації втрачених матеріальних ресурсів. Особливе значення мали факти окупації територій держав військами противника. Так, територія України 1918 р. була зайнята німецько-австрійськими військами. Цей факт отримав свого часу різні оцінки з боку суб'єктів міжнародного права. Відомо, що це сталося за домовленістю із Генеральним Секретаріатом УНР, яку підтримав і гетьман П. Скоропадський. Він навіть

вимагав, аби без німецьких військ не залишилося жодного повіту [11, 5]. Проте, зі сторони деяких країн-переможниць оцінка перебування цих військ була доволі суперечливою. Так, представник США на мирній конференції, полковник Хауз оцінив це як окупацію, хоча країни Антанти наполягли, щоб німецькі війська перебували на територіях колишньої Російської імперії, виконуючи функцію підтримання порядку [12, 80зв.]. Відтак, у мирних договорах з країнами Четвертного союзу було закладено гарантію для Росії, на вимогу компенсацій, згідно ст. 116 Версальського договору з Німеччиною та її союзниками, хоч ця стаття зумовлювала потребу оцінки німецько-австрійського перебування на територіях колишньої Російської імперії. Тому для населення України проблема гарантій збереження їх майна і компенсацій за військові втрати була надзвичайно актуальною. Власне відсутність у роки революції таких гарантій призвела до стрімкої руйнації державних інституцій і формування нових, що намагалися такі гарантії надати.

Поява таких квазідержавних утворень на територіях Наддніпрянської України мала потужний психологічний вплив на уряди країн-переможниць і стимулювала їх до фіксації на міжнародному рівні гарантій для приватних осіб. Тому Версальська система ставила за мету формування міжнародних гарантійних механізмів, на основі угод, суб'єктами яких були традиційні держави. Особливо складною виявилась ситуація у Центральній Європі [13, 267]. Для облаштування системи відносин нові держави мали бути захищеними від анархістських і більшовицьких виявів. Прагнення ж країн-переможниць до забезпечення міжнародних гарантійних механізмів зумовило те, що ключовим суб'єктом міжнародних відносин стали держави, які відтепер мали право висувати міжнародні ініціативи. Слід відзначити, що ця система міжнародного права мала механізми убезпечення держав від їх внутрішньої дезінтеграції, що втілювалося в договорах країн-переможниць із новими державами Центральної Європи про гарантування становища національних меншин і механізми його забезпечення [13, 471–475].

На цьому тлі, в українців не було можливості отримати гарантію самовизначення, яку В. Вільсон прагнув надати всім народам у «14 пунктах», на основі яких укладено мир після Першої світової війни [10, 30–31]. Український народ, розділений двома державами ще до її початку. До того ж цей поділ у середині Австро-Угорщини був ще складнішим, оскільки українські території перебували у складі двох суб'єктів імперії — Ціслейтанії та Транслейтанії, утворюючи три коронні краї — Королівство Галичина і Лодомерія, герцогство Буковина, Підкарпатська Русь — і маючи власні особливості політичного устрою та національної політики. В Російській імперії українське суспільство було ще більш дезінтегрованим, через його селянський характер, а отже, ізольованим від загальносвітових процесів і замкненим у вузькокласових інтересах. Відповідно, український народ країнами-переможницями, за облаштування повсюдного ладу, розглядався лише як об'єкт, якому слід гарантувати лише його національні та соціальні права. Це, на думку країн-переможниць, було гарантовано мирними та договорами про забезпечення прав національних меншин [14, 141–143], до складу яких увійшли українські етнічні території. Тому українські етнічні території перетворилися на об'єкти, якими слід було розпорядитися так, щоб закласти для країн Центральної Європи можливість забезпечити стратегічні кордони.

Так, 1919 р., за розгляду в Чехословацькій комісії питання кордонів цієї держави, прийшли до висновку,

що «український коридор» (Підкарпатська Русь) має забезпечити спільний кордон для Чехословаччини та Румунії [10, 215]. Водночас Франція прагнула посилення свого союзника Польщі й утворення союзів для стримування Німеччини та Радянської Росії. Утворення ефективних союзів було можливим лише за наявності стратегічних кордонів у держав, котрі мали формувати ці союзи. Скажімо, питання польсько-румунського кордону виникло між ще 1918 р., коли Польща була лише у стані формування, а Румунія знаходилась у складному міжнародному становищі, оскільки нею було укладено з країнами Четвертного союзу сепаратний Бухарестський мирний договір, що позбавляло її ініціативи на мирній конференції. Польські й румунські війська вже у листопаді 1918 р. готувалися до вторгнення у Східну Галичину і придушення спроб самовизначення українців та створення ним власної держави [15, 115]. Тобто, ці держави координували дії проти українців, прагнучи отримати максимум стратегічної ініціативи в регіоні, що надасть їм підтримку Франції.

Питання Східної Галичини відіграло важливу роль й у польсько-чехословацькому конфлікті навколо Тешинської Сілезії. Його було вичерпано, з укладенням 1921 р. договору між Польщею й Чехословаччиною, за яким було встановлено кордон між державами, в тому числі й по Тешинській Сілезії, яку ще 1920 р. було розділено між ними арбітражем переможців. У відповідь, Польща домоглася від Чехословаччини відмови від претензій на Східну Галичину, готуючи, таким чином, ґрунт для її анексії [16, 69]. Посол Великобританії в Німеччині д'Абернон оцінив цей договір як черговий триумф французької дипломатії у Центральній Європі [17, 150].

Оскільки українські етнічні території стали об'єктом міжнародних відносин, а право їх населення на самовизначення нехтувалося країнами-переможницями, вдалося закласти спільний кордон Чехословаччини і Румунії, що дало для Франції чергову дипломатичну перемогу для утворення блоку Мала Антанта, який ґрунтувався на антиугорській основі. Мирними договорами було визначено країни, проти яких було спрямовано гарантії, закладені цими договорами, оскільки їх було визнано винними у Першій світовій війні й, відповідно, вони визначалися як потенційні реваншисти. Ними були Німеччина, Австрія, Угорщина та Болгарія. Наступний системний договір, укладений завдяки стратегічним кордонам українських етнічних територій, — військова конвенція між Польщею й Румунією 1926 р. За цим договором визначалося, проти яких потенційних противників мали спрямовувати спільні дії держави-підписанти — Німеччина, СРСР, Угорщина та Болгарія [18, 137–138].

Західні кордони Польщі та Чехословаччини Франція гарантувала договорами, які було укладено в Локarno 1925 р. і яким закладено нову систему безпеки в Європі. Хоч ці кордони прямо і не перетиналися з українським питанням, проте, мали на нього значний вплив, адже Польща була пов'язана союзницькими відносинами з членом Малої Антанти — Румунією договорами 1926 р., а Чехословаччина була членом цього союзу. Відповідно, гарантії західних кордонів цих держав з боку Франції 1925 р. мали стати додатковим фактором, який гарантував існування та потугу про-французьких союзів. Фактично Францією було підкріплене гарантування прямими міждержавними угодами більшості кордонів країн Центральної Європи. Проте, руйнація локарнських гарантій від 1934 р. мала стати початком руйнації системи гарантій в регіоні загалом, що змінювало стратегічне значення ук-

раїнських етнічних територій у складі держав Центральної Європи.

Так, з укладенням 1934 р. договору «Про нейтралітет» між Польщею й Німеччиною, вони мали розв'язувати спірні питання на двосторонній основі [19, 1–2]. Польща підірвала локальні гарантії Франції, у тому числі й для Чехословаччини. Відповідно, відбулось послаблення гарантійної системи у рамках договорів Польщі з Румунією та Малою Антанті, яка була міцнішою, завдяки польсько-румунським договірним зобов'язанням військового характеру 1926 р. Тому набули нового стратегічного значення договори «Про ненапад» між СРСР із сусідніми державами 1932 р. Цим СРСР отримав значну дипломатичну перемогу, не допустивши укладення договору на двосторонній основі, у форматі СРСР, з одного боку, – сусідні країни – з іншого, що могло посилити політичний вплив Польщі в Центральній Європі. Після укладення польсько-німецького договору 1934 р., ще більше зросло значення гарантії для Польщі взаємного визнання територіальної цілісності СРСР і Польщі. Проте, СРСР мав змогу в односторонньому порядку цей договір денонсувати, в разі вчинення контрагентом агресії [20, 438]. Відповідно, українські території у складі Польщі й Румунії становили стратегічну цілісність як передпілля, на підставі договору 1926 р., будучи гарантовані договором між Польщею й СРСР «Про ненапад», втрачали своє стратегічне значення для оборони від Радянського Союзу. Проте, потенційно вони могли стати таким передпіллям, якби СРСР знайшов формальний привід денонсувати договір «Про ненапад». Такий привід він вбачав у спробі Польщі 1938 р. анексувати Тешинську Сілезію [21, 516]. Таке становище українських територій у складі Польщі й Румунії стимулювало інтерес до українського питання і Німеччини, і СРСР [22].

У 1930-х рр. виявилася глибока криза системи безпеки і найбільш небезпечною вона стала у Центральній Європі, де сформувалися локальні союзи, з метою гарантування безпеки та стабільності. Ці союзи опинилися у кризовому стані, адже їх головною метою при формуванні було забезпечити сталість системи відносин в Європі, а тому вони не були гнучкими до зміни політичної та соціальної ситуації. Так, у Польщі розгорнувся потужний український національний рух, який зумовила економічна криза. Політика українізації в УСРР та початок реконструкції економіки республіки дали можливість Радянському Союзу заявляти, що в його політико-правових рамках відбулось самовизначення українців. Відтак, СРСР вважав себе повноважним говорити від імені українців на міжнародній арені.

У міжнародній політиці країни Європи 1930-х рр. виявили як прагнення збереження механізмів гарантування безпеки. Найбільш характерними прикладами політики європейських держав у цьому напрямі були намагання забезпечити гарантії суверенітету Австрії від посягань Німеччини. Заради гарантування безпеки Австрії, 17 березня 1934 р., за ініціативою Італії було закладено формат Римських протоколів, учасниками якого були Італія, Австрія й Угорщина [23, 161]. Цей формат виявився доволі закритим, оскільки присутність в ньому Угорщини виключала присутність держав Малої Антанти, які були налаштовані на стримування Угорщини. Проте, завдяки цьому формату суттєво послаблювався вплив у Центральній Європі Франції, що змушувало її йти на зближення з Італією у 1935 р. й поступитися територією в Північній Африці й у питанні завоювання Італією Ефіопії. Проте, обидві держави об'єднали свої зусилля в Центральній

Європі проти експансіонізму Німеччини [24, 66–67]. Саме такий своєрідний симбіоз із далекими наслідками, якими було порушено повоєнну рівновагу в світі створив Німеччині умови для маневру в питанні Центральної Європи. Отже, дві ключові держави-суб'єкти Сен-Жерменського (Австрія) і Тріанонського (Угорщина) договорів опинилися в італійській орбіті Римського протоколу, який гарантував непорушність політичного устрою Центральної Європи.

Натомість блок Мала Антанта був спрямований на забезпечення виконання Угорщиною умов Тріанонського договору. Сен-Жерменським і Тріанонським договорами було гарантовано для Чехословаччини, Румунії та Югославії їхні кордони з Австрією й Угорщиною та саме існування цих держав, проте, ці договори не стосувалися решти протяжності кордонів держав Малої Антанти. Залишалися актуальними питання гарантування кордонів між Польщею й Чехословаччиною та Румунією й СРСР. Гарантії цих ділянок кордонів було досягнуто опосередковано договорами між Польщею й Чехословаччиною 1921 р., договором «Про ненапад» між Польщею й СРСР, за яким кожна сторона залишала за собою право денонсувати в односторонньому порядку договір, в разі якщо протилежна сторона вчинить акт агресії. А кордон Румунії із СРСР було гарантовано польсько-румунськими договорами 1926 р., за участі Франції. Крім того, між Францією і Чехословаччиною був договір 1924 р., який передбачав взаємодопомогу в разі агресії. Нарешті, чехословацько-німецький кордон було гарантовано договором між Чехословаччиною і Францією 1925 р. в рамках локальних договорів. Відповідно, жодна із держав Малої Антанти не мала комплексної гарантії своїх територіальних меж. Тому склалися умови для постійної політичної гри навколо питання гарантії для цих держав.

Із укладенням 1933 р. між великими державами Римського пакту стає очевидним, що мирні договори потребують перегляду і тому постає питання пошуку формул комплексних гарантії для держав Центральної Європи. Першою такою формулою стає ідея Східного пакту, яку реалізувати не вдається із-за небажання Польщі й Німеччини. Крім того, зі сторони Німеччини активно просувався ідея укладення двосторонніх гарантійних договорів і першим таким зразком був договір між Німеччиною і Польщею 1934 р., за яким сторони визнавали еventуальну наявність взаємних суперечностей, проте гарантували їх вирішення у двосторонньому порядку.

Отже, в 1930-х рр. змінилось стратегічне значення українських етнічних територій у складі Польщі, Чехословаччини й Румунії. Вони із територій, завдяки статусу яких формувалися стратегічні гарантійні союзи у Центральній Європі, перетворилися на території, які за еventуальної перспективи військового протистояння чи зміни конфігурації європейської політики, могли стати обтяжуючими факторами. Будь-якої миті центральноєвропейські гарантійні союзи, оскільки могли стати неефективними, адже базувалися на спільності кордонів держав, яка була досягнута завдяки включенню до їх складу українських територій, то могло постати питання перегляду статусу українських етнічних територій. Це стимулювало інтерес до українського питання у Німеччині і СРСР. Відповідно, нехтування гарантіями прав українського народу на його самовизначення у першій половині 1920-х рр. стало основним фактором кризи всієї системи локальних союзів, які гарантували безпеку Центральній Європі й було однією з передумов глобальної кризи системи безпеки.

1. Шопенгауэр А. Собрание сочинений. — Т. 2. — М., 2001.
2. История международных отношений и внешней политики СССР / Под ред. Г. Фокеева. — Т. 1. — М., 1986.
3. Рупасов А. Гарантии безопасности, нейтралитет. СССР и государства-лимитрофы в 1920 — начале 30-х гг. — СПб., 2008.
4. Yoram D. War, Aggression and Self-Defence. — N.Y.; Melbourne, 2003.
5. Easley E. The War over Perpetual Peace. — N.Y., 2004.
6. Нариси з історії дипломатії України / О. Галенко, Є. Камінський, М. Кірсенко та ін.; під ред. В. Смоля. — К., 2001.
7. Цестков Г.М. Міжнародні відносини й зовнішня політика в 1917—1945 рр.: Навч. пос. — К., 1997.
8. Версальський мирний договір / Под ред. Ю. Ключникова и А. Сабанина. — М., 1925.
9. Тищик Б. Західноукраїнська Народна Республіка (1918—1923). Історія держави і права. — Львів, 2004.
10. Никольсон Г. Как делался мир в 1919 г. — М., 1945.
11. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі — ЦДАВОУ). — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 104.
12. ЦДАВОУ. — Ф. 3766. — Оп. 3. — Спр. 8.
13. Ллойд-Джордж Д. Правда о мирных договорах: в 2 т. — Т. 1. — М., 1957.
14. Zakonzedne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ustavni listina Československé republiky // Centrum CEP pro Ekonomiku a Politiku. — 2010. — № 83.
15. ЦДАВОУ. — Ф. 3766. — Оп. 3. — Спр. 2.
16. Политическое соглашение между Чехо-Словацкой республикой и Польской республикой, заключенное 6 ноября 1921 г. // Международная летопись. — 1924. — № 1.
17. Посол мира. Страницы из дневника лорда д'Абернон (Берлин 1920—1926 гг.): в 2 т. — Т. 1. — М., 1931.
18. Польско-румынская секретная военная конвенция от 26 марта 1926 года, составляющая приложение к польско-румынскому гарантийному договору от того же числа // Международная летопись. — 1925. — № 8—9.
19. Text of German-Polish agreement of January 26, 1934 // The British War Blue Book. Documents concerning German-Polish relation sand the outbreak of hostilities between Great Britain and Germany on September 3, 1939. — Toronto, 1939.
20. Документы внешней политики СССР: в 24 т. — Т. 15. — М., 1969.
21. Документы внешней политики СССР: в 24 т. — Т. 21. — М., 1977.
22. The German White Paper / By C.H. Grattan. — N.Y., 1940; Documents on German Foreign policy. 1918—1945. Series D (1937—1945). — Vol. VI. — London, 1956.
23. Итало-австро-венгерская конференция в Риме. Протоколы, подписанные 23 марта 1936 г. // Мировое хозяйство и мировая политика. — 1936. — № 5.
24. Наумов А. Дипломатическая борьба в Европе накануне Второй мировой войны. — М., 2007.

Satskyi P.V. Ukrainian Question between World Wars and security guarantees. In this article the Ukrainian issue in the context of the international relations' problem in the period between the First and Second World Wars has been analyzed.

Key words: security guarantees, common border, «Ukrainian corridor», the unions of guarantee.

Н. І. Земзюліна

УКРАЇНСЬКА КООПЕРАЦІЯ ПОЛЬЩІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД: ПРОСВІТНИЦЬКА ТА ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

У статті аналізується просвітницька роль української кооперації. Показані механізми реалізації просвітницького руху кооперативними діями, а також політику польської влади до українського населення.

Ключові слова: Польща, кооперативна освіта, кооперативні працівники, просвітницький рух.

Усвідомлення завдань кооперації, зумовлених рівнем і потребами національного розвитку української спільноти, в умовах чужоземного поневолення,

допомогло західноукраїнським кооператорам знайти адекватні форми діяльності в культурно-освітній сфері. Найголовнішими серед них були видавництво українських книг і кооперативної періодики, бібліотечна справа, організація культурно-освітніх заходів, проведення освітньо-кооперативних курсів, заснування фахових шкіл, матеріальна підтримка національних товариств тощо. Необхідність громадської діяльності кооперативів, спрямованої на захист і розвиток національної культури, виховання національно-свідомих членів суспільства, випливала з ідеологічно-організаційних засад українського кооперативного руху. Так, у збірнику правил та інструкцій, який 1928 р. підготували для членів адміністрації господарсько-споживчих кооперативів службовці Ревізійного союзу українських кооперативів (РСУК), вказувалося, що «кооператив має бути для нашого народу школою культури, добрих звичаїв і громадської моральності» й «у своїй культурній діяльності має служити цілому загалові» [1, 65—67]. «Піклування про щораз вищу культуру» та «піднесення загальних і фахових знань селян», — визначили одним із завдань кооперативних організацій учасники VII Кооперативного з'їзду, що відбувся 1932 р. у Львові [2, 9—10].

Аналіз опрацьованих джерел засвідчує, що основні культурно-освітньої діяльності українських кооперативних організацій закладалися одночасно з відродженням системи української кооперації, тобто, принцип поєднання економічної і культурної діяльності починав втілюватися з перших днів існування кооперативних установ. Зокрема, зразковий статут для господарсько-споживчих кооперативів, розроблений 1922 р. Крайовим ревізійним союзом, передбачав, що кооперативи мають «підносити заробітки господарств членів спільним веденням підприємства», а також «підносити культурний рівень своїх членів» [3]. Поєднання господарської та культурно-просвітницької діяльності кооперативів, на переконання Д. Коренця, повністю відповідало завданням українського кооперативного руху. «Метою кооперації, — наголошував він, — має бути співпраця громадян, спрямована не лише на покращення їх матеріального добробуту, але й на захист соціальних, культурно-освітніх потреб, і, врешті-решт, на збереження й духовний розквіт українського соціуму» [4, 262].

Діяльність кооперативних організацій у сфері просвітництва розцінювалася організаторами кооперативного руху не тільки як засіб піднесення культурно-освітнього рівня українського населення, але й як необхідна умова успішного розвитку самої кооперації. Така думка цілком обґрунтована, бо культурна неспідготовленість широких мас до сприйняття нових соціально-економічних ідей, безперечно, гальмувала розвиток кооперативного руху. З іншого боку, у населення, об'єднаного в кооперативних організаціях, з поліпшенням матеріального добробуту, зростали властиві для людини духовні потреби. А. Кушинський вважав, що «задовольнити ці потреби при допомозі своїх кооперативних організацій» є «логічним стремлінням скооперованих мас» [5, 187]. Цю ж думку поділяв і Ю. Павликовський [6, 37].

Важливою запорукою успішної діяльності українських кооперативних організацій в культурно-освітній сфері стало налагодження співпраці з іншими національними громадськими товариствами, передусім, «Просвітою», «Сільським господарем», «Рідною школою», «Союзом українок» тощо. Їхні завдання в розв'язанні національно-культурних проблем у багатьох аспектах збігалися з тими, що стояли перед коопера-